

Vo svetle pravoslávnych ikon VIII.

Ikonografia najväčších kresťanských sviatkov I.

Christovo Vzkriesenie sa v povedomí kresťanov vždy spájalo s ideou vykúpenia ľudí z hriechu. Isus Christos ako pravý Boh a pravý človek okúsiac na sebe plnosť utrpení a smrti, tej smrti, ktorou musel zomrieť každý starý človek, zničil samotnú podstatu smrti. Christos vstal z mŕtvych, smrťou smrť porazil a tým, čo sú v hrobách život daroval. To hovorí tropar Christovho Vzkriesenia. Treba však povedať, že samotný moment Vzkriesenia nebol nikým videný, je pre človeka rozumom nepostihnuteľný a preto žiadna pravoslávna ikona ho nezachytáva. A preto ikonu Vzkriesenia Isusa Christa zamenila v pravoslávnej tradícii ikona zostúpenia Christa do podsvetia (adu), kde sa poukazuje na vykúpenie ľudí z okov večnej smrti. Zobrazenia vzkrieseného Christa vystupujúceho z hrobu so zástavkou v rukách, skupiny spiacich vojakov, to sú neskoršie nepravoslávne vplyvy na ikonografiu sviatku Vzkriesenia, ktoré prenikli zo západného sakrálneho umenia a ktoré vyjadrujú nesprávny pohľad na učenie o poznaní Boha. Západ sa všetko snaží pochopiť rozumom a preto sa vo svojom umení snažil zachytiť moment Vzkriesenia. Vzkriesenie bolo nedostupné pre ľudské oči. Aj ikona Narodenia Isusa Christa neukazuje moment rodenia, to, ako sa to stalo, je ponechané na našu vieru.

Z počiatku bol témou na napísanie ikony Vzkriesenia starozákonný predobraz z knihy proroka Jonáša, ktorý po troch dňoch prebývania v útrobach veľryby, bol týmto zvieraťom vyvrhnutý. Tri dni v útrobach predobrazovali Christove tri dni v hrobe. Neskôr (okolo 3. stor.) sa už témy na napísanie tejto ikony vyberali z Evanjelií. Najčastejšie to bola téma zjavenia sa anjela ženám Myronosiciam pri Christovom hrobe. Okolo 6. storočia sa objavuje ďalšia téma a to zostúpenie Christa do adu, ktoré podľa učenia Pravoslávnej Cirkvi bolo na Veľkú sobotu a ktoré predznamenovalo Christovo Svetlé Vzkriesenie. Neskôr sa objavili aj iné témy: zjavenie sa Christa Márii Magdaléne, zjavenie sa jedenástim učeníkom (ikona na Tomášovu nedeľu – Antipascha) a iné. My si povieme o ikone Vzkriesenia – zostúpenie do adu.

Základom pre pravoslávnu ikonografiu sviatku Vzkriesenia poslúžilo apokryfné evanjelium Nikodýma, kde sa hovorí o zostúpení Christa do podsvetia, taktiež dielo Eusébia Alexandrijského „Slovo o zostúpení Jána Krstiteľa do podsvetia“ a dielo Epifánia Cyperského „Slovo o pochovaní tela Hospodina nášho Isusa Christa“, ktoré boli napísané vo 4. storočí. V apokryfnom evanjeliu Nikodýma čítame: „A vtedy Kráľ slávy, mocný Hospodin svojou silou premohol smrť, schytil diabla, zviazal ho, vydal na večné muky a vyviedol nášho praotca Adama, prorokov a všetkých svätých, ktorí boli v podsvetí, do svojej svetlej slávy... a povedal Boh vystierajúc svoju ruku: Príďte ku Mne všetci moji svätí, pretože máte moju podobu – vy, ktorí ste pre diabolské drevo boli odsúdení na smrť. No teraz vidíte, ja som drevom odsúdil smrť.“

Ikonografia sviatku zostúpenia do podsvetia sa sformovala do 12. storočia v byzantskom prostredí. Udalosť, ktorá sa odohráva na ikone, prebieha akoby v útrobach zeme – v pekle, ktoré je zobrazené v podobe otvárajúcej čiernej priepasti. V centre ikony je Spasiteľ, čo poukazuje na Jeho nevyhnutnosť v diele spásy. Autor paschálneho kánona, svätý Ján Damaský, hovorí: Hoci Christos zomrel ako človek a Jeho svätá duša sa rozlúčila s prečistým Telom, predsa Jeho Božstvo ostalo nerozlúčné s dušou aj telom. Preto sa v pekle neobjavuje ako jeho zajatec, ale ako Víťaz, Osloboditeľ tých, ktorí sú v ňom zatvorení, nie ako otrok, ale ako Predstaviteľ života. Na ikone sa Christos vyobrazuje v žiariacej svätožiari (kruhovú alebo elipsovú mandorlu), v symbole slávy, ktorá sa zvyčajne vyobrazuje v rôznych odtieňoch modrej farby. Jeho odev už nie je ten, v ktorom sa vyobrazoval v období svojho pozemského slúženia, teda modro-červený, ale jeho farba je žiariaco biela alebo zlatisto-žltého odtieňa a žiaria z neho tenké zlaté lúče. Temnota pekla sa takto naplňa žiarou Božských lúčov, žiarou slávy Bohočloveka schádzajúceho doň. Toto je už svetlo budúceho Vzkriesenia a lúče so

žiarou symbolizujú nastávajúcu Paschu. Spasiteľ nohami pošliapava dve cez seba preložené tabule, ktoré symbolizujú zničenú bránu pekla. Na mnohých ikonách je pod nimi v čiernej priepasti zvrhnutá odvracajúca sa postava satana – kňaza tmy. Na viacerých starších ikonách je tu ešte množstvo rozličných detailov: roztrhnuté reťaze, ktorými anjeli zväzujú satana, potom sú tu rôzne kľúče, kince, a iné – všetko to symbolizuje zničenú moc zla.

V ľavej ruke Christos drží zvyčajne kríž už ako symbol víťazstva nad smrťou, pravou rukou vyťahuje z podsvetia praotca Adama. Na niektorých ikonách môže mať Christos v ľavej ruke zvitok alebo oboma rukami vyťahuje prarodičov Adama a Evu z podsvetia (vtedy kríž držia anjeli zobrazení nad Christom). Vôkol Christa sú starozákonní spravodliví praotcovia, králi a proroci, najčastejšie sa zobrazujú Adam a Eva, Ján Krstiteľ, predchodca Christa v podsvetí, ktorý zvyčajne poukazuje rukou na Mesiáša, ktorého príchod ohlasoval aj v podsvetí. Na ikone nájdeme aj kráľov Dávida a Šalamúna, prvého zavraždeného človeka Ábela, Mojžiša a ďalších spravodlivých. Vrchy, ktoré sa týčia nad svätými symbolizujú horný svet a vytvárajú antitézu (protiklad) k čiernej priepasti podsvetia. Postavy Adama a Evy vystupujú z hrobov. Zaujímavá je aj symbolika farieb rúch prarodičov. Ich vrchný odev je rozdielny a spodný rovnakej farby. Adam je v bielom (niekedy v sivo–bielom) a modrom a Eva v červenom a modrom. Modrá farba spodného rúcha symbolizuje, že oboch stvoril samotný Boh, teda že nemajú telesných rodičov, ale že sú prvými ľuďmi vôbec. Biele rúcho Adama symbolizuje, že jeho Boh stvoril ako prvého z prachu zeme. Červené rúcho Evy zas to, že ju Boh stvoril z tela Adama („krv z mojej krvi“). Červeno–modré rúcho Evy je úplne totožné s rúchom, v ktorom sa vyobrazuje na pravoslávnych ikonách Prečistá Bohorodička. A ani to nie je náhoda, pretože ako cez prvú (Evu) prišiel na svet hriech, tak cez druhú (Presvätú Máriu) prišlo na svet vykúpenie z hriechu. Niekedy má pramatka Eva zakrytú svoju ľavú ruku, ako symbol, že ňou odtrhla zakázané ovocie a porušila Božie prikázanie.

Sviatok **Narodenia Presvätej Bohorodičky** je chronologicky prvým sviatkom z tzv. dvanástich veľkých sviatkov a je aj prvým sviatkom cirkevného kalendára (8/21. september).

O tomto sviatku v Evanjeliu nenachádzame žiadne informácie, o tejto udalosti sa dozvedáme z Tradície. Ikonografia sviatku je založená na apokryfnom evanjeliu Jakuba, brata Hospodinovho podľa tela, t. j. syna svätého Jozefa Obručníka z prvého manželstva. V tomto apokryfe sa hovorí o veľmi dlho bezdetných spravodlivých rodičoch Joakimovi a Anne, ktorí celý svoj život v modlitbách prosili o dar dieťaťa. Boh im na sklonku ich života požehnal dcéru, ktorej dali meno Mária. Celý ich dom sa naplnil veľkou radosťou.

Konečná kompozícia ikony sviatku pochádza z 10.–11. storočia z Byzancie. V centre ikony leží svätá Anna na lôžku (umiestňuje sa viac naľavo), pod ním sú zobrazené dve ženy, ktoré pripravujú kúpeľ pre dieťaťko, malú Máriu drží v rukách jedna z týchto žien. Na mnohých ikonách je malá Mária zobrazená v kolíske a pri nej sedí mladé dievča, ktoré pradá. Proces pradenia je symbolom budúcej udalosti v živote Prečistej Márie, kedy si v jej lone z jej tela „utká“ svoje telo Boží Syn – Spasiteľ sveta. Svätá Anna je celá zahalená do vrchného odevu, príp. jej spodnú časť tela prekrýva ďalšia prikrývka, čo je zdôraznením prirodzeného spôsobu pôrodu – teda v bolestiach. Presvätá Bohorodička je odetá do bielych povíjadiel, ktoré sú symbolom čistoty.

Pri Anninom lôžku je zobrazená skupina veseliacich sa príbuzných, ktoré môžu mať v rukách dary pre rodičov Joakima i Annu. Na mnohých ikonách tieto príbuzné pripravujú bohaté stolovanie. Jedna z príbuzných drží v rukách vejár, ktorým ovieva vyčerpanú Annu.

Súčasťou ikony je aj obraz Joakima a Anny, ktorí vo svojich rukách držia Presvätú Bohorodičku. Na niektorých ikonách túto scénu nahrádza objatie Joakima a Anny ako symbol počatia Presvätej Bohorodičky (v hornej časti ikony zvyčajne vľavo). To, že Bohorodička na ikone nezaujíma centrálné miesto, je symbolom jej veľkej pokory.

Na ikonách Narodenia Presvätej Bohorodičky je často zachytená aj scéna, ktorá zobrazuje samotného Joakima, keď prijíma zvesť o počatí dieťaťa. Túto správu dostáva od

anjela a keďže ju podľa Tradície dostal pri strážení stáda, teda vonku, to symbolizuje strom, spoza ktorého sa mu anjel prihovára.

V hornej časti ikony sú po stranách budovy, ktorých strechy sú spojené červeným plátnom – toto ikonopisecké zobrazenie má dva významy. Prvý poukazuje na to, že sa udalosť zachytená na ikone odohrala v interiéri, druhý znamená spojenie Starého a Nového Zákona. Na ikone nesmie chýbať nadpis, ktorý definitívne poukazuje na zobrazenú udalosť.

Ikonou Narodenia Presvätej Bohorodičky sa začína tzv. sviatočný rad na ikonostase, ktorého úlohou je poukázať históriu spásy ľudského rodu (niektoré ikonostasy začínajú až Zvestovaním Bohorodičke, pretože sviatok je podložený Evanjeliom). Hoci udalosť nie je zachytená vo Svätom Písme, sviatok aj ikona majú veľký význam v liturgickom živote Pravoslávnej Cirkvi. Narodenie Presvätej Bohorodičky svätí otcovia nádherne nazývajú počiatkom našej spásy.

Sviatok **Vchodu** (Uvedenia) **do chrámu Presvätej Bohorodičky** je druhým z tzv. dvanástich veľkých cirkevných sviatkov. Spoločne s Bohorodičkou by sme do chrámu mali vstúpiť aj my – to je jedna z ideí sviatku. Náš vchod do chrámu má byť podľa vzoru Prečistej Márie, t. j. plný pokory a lásky, dobrovoľný a rozhodný.

Ikona sviatku je založená na apokryfnom evanjeliu Jakuba. Píše sa v ňom, že keď dieťaťko – Mária dovŕšila tretí rok života, spravodliví rodičia Joakim a Anna ju priviedli do jeruzalemského chrámu v sprievode mladých panien, ktoré v rukách držali horiace sviečky. Túto udalosť predpovedal žalmista, keď nadchnutý Svätým Duchom zvolal: „Privedú sa panny v zástupe za ňou... privedú sa v radosti a veselosti, privedú sa do Kráľovho chrámu“ (Ž 44, 15–16). Keď takto všetci prišli do Jeruzalema k chrámu, privítal ich kňaz Zachariáš, ktorý prijal dieťa, pobozkal ho, požehnal a vošiel s ňou do chrámu. Tam ju vzal do najsvätejšej časti – Veľsvätyne, kde mohol vstupovať len veľkňaz, a to len raz do roka. Táto udalosť predznamovala, že do chrámu vošla tá, ktorá nahradí stratenú Archu zmluvy, v ktorej, ako Izraeliti verili, tajomne prebýval Hospodin Boh. Bohorodička sa neskôr skutočne stala tajomnou Archou, do ktorej sa usídlil Boží Syn. Rodičia Joakim a Anna potom odišli domov a Mária zostala v chráme na službu. Jej výnimočnosť potvrdil aj archanjel Gabriel, ktorý jej do chrámu nosil pokrm.

Ikona zachytáva takmer všetky udalosti, ktoré sú zachytené v spomínanom diele. Hoci sa ikona sviatku postupom času menila, stále si však zachovala typické prvky. V centre ikony je postava malej Presvätej Bohorodičky. Odetá je do klasického dvojdielného odevu ako dospelá, črty tváre sú tiež dospeljšie a vôbec nepripomínajú dieťa vo veku troch rokov. Nie je to chyba, ale úmysel ikonopiscu vyzdvihnúť duchovnú zrelosť a vyspelosť malého dieťaťa. Odev pozostáva z dvoch častí a je to klasický odev bohatších palestínskych žien. Jej odev je už ten, v ktorom sa Bohorodička zobrazuje (až na malé výnimky) na všetkých svojich ikonách. Na vrchnom červenom plášti vidíme tri ornamente – hviezdičky, hlava Bohorodičky je zakrytá a spodné rúcho je modré. Jej vznešený odev symbolizuje jej urodzený pôvod z rodu kráľa Dávida, hoci Joakim a Anna už neboli bohatí. Odev tiež symbolizuje budúcu vznešenú službu Bohorodičky pre celý ľudský rod. Spravodlivý Joakim s Annou sa zvyčajne zobrazujú hneď za Máriou, držiac sviečky, zriedkavejšie za sprievodom (v sprievode) mladých dievčat, panien, ktoré sprevádzali rodičov a Máriu do jeruzalemského chrámu. Aj mladé devy držia v rukách sviečky, čím umocňujú sviatočnú atmosféru tejto udalosti. Ich počet nie je pevne stanovený – najčastejšie je ich sedem. Pred chrámom sprievod víta veľkňaz Zachariáš, ktorého postava sa nachádza na pravej strane ikony. Má typický odev starozákonného kňaza a nakláňa sa k Bohorodičke s vystretými rukami. Malá Mária na znak prijatia služby v jeruzalemskom chráme toto gesto opakuje. Na mnohých ikonách sa v hornej časti, zväčša vpravo, zobrazuje scéna, v ktorej Presvätá Bohorodička prijíma potravu od anjela. V pozadí sa nachádzajú budovy Jeruzalema, ktorých strechy sú spojené červeným plátnom, čo

pripomína, že udalosť sa odohrala vo vnútri jeruzalemského chrámu (na niektorom z nádvorí). Samozrejme nechýba nadpis potvrdzujúci, že ide o udalosť Vchodu (vstúpenia) Bohorodičky do chrámu.

protodiakon Ján Husár

Použitá literatúra:

УСПЕНСКИЙ, Л. А.: *Богословие иконы Православной Церкви*. Москва 1997.

ЕВДОКИМОВ, П.: *Искусство иконы. Богословие красоты*. Клин 2005.

АЛЕКСЕЕВ, С.: *Иконописцы Святой Руси*. Санкт–Петербург 2008.

АЛЕКСЕЕВ, С.: *Энциклопедия православной иконы*. Санкт–Петербург 2007.